

O‘ZBEKISTONDAGI MILLATLARARO BARQARORLIKKA TARIXIY
NAZAR (1991-2021 y.y)

<https://doi.org/10.70728/a.series.v08.i03.150>

Ravshan Xomitov,

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston

Milliy universiteti dotsenti,

t.f.f.d. PhD

xamitovravshan7@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda millatlararo barqarorlikni ta‘minlashga qaratilgan davlat siyosati masalasi yoritilgan. Xususan, mustaqillik yillari millatlararo masaladagi milliy siyosat davlat institutlari hamda nodavlat notijorat tashkilotlar orqali amalga oshirgani ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: millatlararo barqarorlik, bag‘rikenglik, milliy siyosat, xamjihatlik, diaspora, xalq diplomatiyasi, monoetnik, polietnik, milliy ozchilik.

Аннотация. В данной статье рассматривается реализация государственной политики, направленной на обеспечение межэтнической стабильности в Узбекистане.

В частности, показано, что в годы независимости национальная политика по межэтническим вопросам осуществлялась через государственные учреждения и неправительственные некоммерческие организации.

Ключевые слова: межэтническая стабильность, толерантность, национальная политика, солидарность, диаспора, публичная дипломатия, моноэтнический, полиэтнический, национальное меньшинство.

Abstract. This article discusses the implementation of state policy aimed at ensuring interethnic stability in Uzbekistan.

In particular, it is shown that during the years of independence, national policy on interethnic issues was implemented through state institutions and non-governmental non-profit organizations.

Keywords: interethnic stability, tolerance, national politics, solidarity, diaspora, public diplomacy, monoethnic, polyethnic, national minority.

Kirish. O‘zbekiston ko‘pmillatli davlatlardan bo‘lib, bu jarayonning shakllanishi uzoq tarixga borib taqaladi. Jumladan, XXI asr boshida mamlakatning milliy tarkibi 130 dan ortiq millat va etnik guruhlardan iborat bo‘lib, xalqlar o‘rtasidagi do‘stlik munosabatlari millatlararo totuvlik asosida yanada mustahkamlanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Shundan kelib chiqib, Markaziy Osiyo mintaqasining muhim hududida joylashgan ko‘p millatli

O‘zbekiston sharoitida milliy ozchilik xalqlarning manfaatlarini ifoda qilishga qaratilgan davlat siyosatini tahliliy ma'lumotlar asosida ilmiy nuqtai nazardan o‘rganish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Xususan, bugunga kelib mamlakatlarda millatlar joylashuviga e'tibor qaratilsa, asosan ikki turga, ya'ni polietnik (ko‘p millatli) va monoetnik (bir millatli) guruhlariga bo‘linadi. Aksariyat davlatlar polietnik hisoblanib, so‘nggi yillarda dunyodagi deyarli barcha davlatlarida ko‘p millatlilik jamiyatlari shakllanib bormoqda. Bu haqda xalqaro statistik tashkilotlarning bergan ma'lumotiga ko‘ra dunyo bo‘ylab betakror madaniy va ma'naviy qadriyatlariga ega bo‘lgan 1600 dan ortiq etnik guruhlar yashaydi. Biroq BMT tomonidan tan olingan davlatlar soni esa 200 ta atrofida. Buning natijada, dunyodagi har to‘rt davlatdan uchtasida aholisining to‘rtidan bir qismini tub millatga mansub bo‘lmagan xalqlar tashkil etadi [1]. Bu jihatlar mintaqalarda barqarorlik va hamjihatlikning mustahkamlanishi, milliy ozchilik masalasida davlatlarning olib borayotgan milliy siyosatiga bog‘liq bo‘lib bormoqda.

Shunday ekan, O‘zbekiston Respublikasida millatlar masalasidagi milliy siyosatini o‘zbek xalqining milliy mentalitetidagi bag‘rikenglik g‘oyalariga asoslanib, uni umuminsoniy qadriyatlar bilan to‘ldirgan holda milliy siyosatining takomillashtirib borganida ko‘rinadi.

Demak, ko‘p millatli O‘zbekiston davlatining tinchlik va barqarorligi ko‘p jihatdan millatlar o‘rtasidagi totuvlikka bog‘liq ekani, uni ilmiy nazariy jihatdan o‘rganib, amaliy takliflar berib borish muhim hisoblanadi.

Metodlar:

Tadqiqot jarayonida tarixiy va qiyosiy tahlil, muammoviy-xronologik, ob'ektivlik, tizimlashtirish hamda fanlararo yondashuvlar asosida yoritilgan bo‘lib, O‘zbekistonning ko‘p millatlilik holati, millatlararo va dinlararo bag‘rikenglik, kam sonli xalqlarning diasporalari kabi masalalar bilan jamiyatshunos olimlar, xususan, tarixchi, siyosatshunos, huquqshunos, faylasuf, sotsiologiya sohalaridagi tadqiqotchilar izlanishlar olib borgan.

Ularda O‘zbekistonda millatlararo totuvlik, dinlararo hurmat, barkamol avlod tarbiyasida bag‘rikenglik g‘oyalarini targ‘ib qilish, aholining milliy tarkibidagi demografik o‘zgarishlar, migratsiya jarayonlari hamda shu kabi masalalar bo‘yicha muhim tadqiqotlar qilingan.

Adabiyotlar sharxi: Xususan, tarixchi olimlardan G.Xidoyatov, R.Murtazayeva, D.Babajonova, A.Rasulov, A.Rahmonqulova va boshqa tadqiqotchilar tomonidan O‘zbekistonda ko‘p millatlilikning shakllanish jarayonlari, millatlararo totuvlik masalasi, aholini ko‘chirib siyosati bilan bog‘liq asarlar nashr etilgan [2]. Ularda O‘zbekistonga 130 dan ortiq millat va elatlarning ko‘chib kelishiga sabab va omillar tarixiylik nuqtai nazardan tadqiq qilingan bo‘lib, bu hududlarga xalqlarning ko‘chib kelishiga dastlab mintaqaning joylashgan o‘rni muhim ahamiyat kasb etgani, so‘ngra XIX asrning o‘rtalaridan XX asrning 90 - yillarigacha bo‘lgan davrda dastlab Rossiya imperiyasi, undan keyin sobiq ittifoqdagi amaldorlar tomonidan olib borilgan millatlar masalasidagi milliy siyosati natijasida yuzga kelgani aniq manbalar, arxiv materillari va aholini ro‘yxatga olish hujjatlar asosida ko‘rsatib berilgan. O‘rganishlardan shu narsa ma'lum bo‘lganki, o‘tmishning har bir davr va voqealarida millatlar orasida har qanday sub'ektiv va ob'ektiv omillar yuz bermasin doimo o‘zbek

xalqining bag‘rikengligi, mehmondo‘stligi va o‘zaro murosa qilish kabi milliy qadriyatlari o‘zini namoyon qilib millatlar o‘rtasida o‘zaro kelishmovchiliklar sodir bo‘lmaganiga guvoh bo‘lish mumkin. Bu esa millatlararo barqarorlikni ta‘minlashda “o‘zbek modeli”ning asosini tashkil etadi.

Shuningdek, faylasuf, siyosatshunos olimlardan R.Jumayev, A.Achildiyev, O.Musayev, B.Toshboyev va boshqa olimlar tomonidan mamlakatdagi millatlararo masalaning ijtimoiy-siyosiy vaqealigidagi o‘rni, uning falsafiy jihatlarini, jamiyatda shakllangan g‘oyalardagi talqini, bag‘rikenglikning inson ongiga ta‘sirini kabi yo‘nalishlarda tadqiqotlar olib borilgan [3]. Ularda davlat va jamiyat barqarorligi millatlar o‘rtasida do‘stlikning mustahkamligiga bog‘liq ekani, yosh avlodni ham shunday insoniylik g‘oyalari asosida tarbiyalashga e‘tibor qaratilgan.

Demak, bugunda dunyoning turfa millatli manzarasi hamda davlatlardagi turli xalqlarning diasporalarini o‘rganadigan fanlardan biri - diasporologiya faniga oid tadqiqotlar ham ko‘payib bormoqda [4]. Bu masalalarga oid ilmiy izlanishlarning ko‘payishiga sabab esa globallashuv jarayonlari jadallashgan dunyoda kam sonli xalqlar ham o‘zining milliy qadriyatlarini saqlab qolishga bo‘lgan urinishida bo‘lsa, ikkinchi muhim jihati xalqaro munosabatlar tizimida davlatlar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni mustahkamlash, iqtisodiy munosabatlarning ishonchliligini ta‘minlash, mintaqalarda tinchlik va barqarorlikni ta‘minlashda “xalq diplomati”ning muhim o‘rin tutib borayotganidir.

Muhokama va natijalar:

O‘zbekistonda millatlararo barqarorlikni ta‘minlash ko‘p jihatdan mintaqaviy xavfsizligi va taraqqiyotining muhim omili sanaladi. Sababi barcha millat va xalqlar uchun teng imkoniyat va inson huquqlarini ta‘minlab berilishi, ular o‘rtasida hamjihatlikni qaror toptirib, manfaatlarni uyg‘unlashtirgan holda harakatlarni davlat va jamiyat taraqqiyotiga qaratish uchun bu borada olib borilayotgan milliy siyosati muhim ahamiyat kasb etadi.

Shundan kelib chiqib, dastlab millatlararo masalada davlatning milliy siyosatini belgilashda, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida alohida norma bilan belgilab berildi. Xususan, unda bayon qilinganidek, “O‘zbekiston halqini, millatidan qat’iy nazar O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari tashkil etadi” [5]. Ushbu jumlar ko‘p millatli O‘zbekiston sharoitida millatlararo barqarorlikning ta‘minlanishi, milliy ozchiliklar hayoti uchun eng muhim kafolat vazifasini o‘tadi.

So‘ngra 1992 yil 13 yanvar kuni O‘zbekiston Respublikasida Baynalmilal madaniyat markazi tuzildi [6]. Ushbu markaz mamlakatdagi milliy ozchilik hamda turli diniy konfessiya vakillari ahil, inoq va totuvlik bilan yashashida, ularning urf-odat, an‘anasi, tili, marosimi va milliy qadriyatlaridan to‘liq foydalanishi hamda diniy e‘tiqotlarini amalga oshirish imkoniyatini berishga qaratilgan davlat institutlarining harakatida tashkiliy-amaliy tomondan munosib ishtirok etdi. Umuman olganda davlatning millatlararo masalasidagi siyosatini yuritishiga ko‘mak beradigan markazga aylandi.

Xususan, mamlakatda faoliyat olib borayotgan 27 ta millat va xalqlarning 157 ta milliy madaniy markazlar faoliyati turfa xalqlarning manfaatlarini va teng huquqlilik imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga xizmat qildi.

Zero, davlatchilikning yangi davrida O‘zbekiston taraqqiyotining ko‘p jihatlari ko‘p millatli xalqlarning ahilligi va hamjihatligiga bog‘liq bo‘lib qoldi. Shundan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Respublikada istiqomat qilayotgan millat vakillari bilan uchrashuvlarida aytganidek: “Barchamizga yaxshi ayonki, inson manfaatlarini yurt tinchligi, jamiyatimizdagi o‘zaro hurmat, mehr-oqibat va hamjihatlik muhitidan ajratgan holda tasavvur etolmaymiz. Bularning barchasi bizning bebaho boyligimiz va uni ko‘z qorachig‘idek saqlash har birimizning muqaddas burchimizdir” deb ta’kidlagan edi [7].

Bu kabi harakatlarni yanada takomillashtirish maqsadida “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”ning beshinchi “Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta’minlash hamda chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo‘nalishlar”ida hamda “Xavfsizlik, diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlikni ta’minlash sohasidagi ustuvor yo‘nalishlar”i alohida belgilab olindi [8]. Bu sa’y-harakatlar millatlararo hamda dinlararo bag‘rikenglik muhitini mustahkamlash mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarning uzviy qismi ekanligini yana bir bor tasdiqladi.

Chunki, O‘zbekiston hamda mintaqaning barqarorligi ko‘p jihatdan millatlararo totuvlik masalasiga bog‘liq hisoblanadi. Shu bois, 2017 yilning 19 may kuni “Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni qabul qilindi [9]. Shundan boshlab, O‘zbekiston sharoitida millatlararo masalalar borasidagi davlat siyosatini alohida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalari qo‘mitasi amalga oshira boshladi. Biroq 2025 yildan boshlab bu vazifani O‘zbekiston Respublikasi Millatlararo munosabatlar va xorijdagi vatandoshlar masalalari bo‘yicha qo‘mita amalga oshirmoqda. Shuningdek, 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi hamda O‘zbekiston – 2030 strategiyalarning ustuvor yo‘nalishlarida millatlararo munosabatlar masalasiga alohida e’tibor qaratilgan.

Bu borada, ya’ni millatlararo totuvlik masalasida olib borilayotgan siyosatga oid ijtimoiy so‘rovlarda ma’lum bo‘layotganidek jamoatchilik fikrida ham barcha millat va elat vakillari mamlakatdagi millatlar o‘rtasida adolatli milliy siyosat olib borilayotgani, o‘zbek xalqining bag‘rikengligi, mehmondo‘stligi va boshqa millat hamda elat vakillari bilan hamjihat ekanligi e’tirof etilmoqda.

Bunga asoslar ham yetarli bo‘lib, ular ba’zi bir yo‘nalishlarda aniq ko‘rinadi.

Xususan, mamlakatdagi ta’lim muassasalarida o‘qish 7 tilda olib borilishi yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, bu kam sonli millatlarning farzandlari o‘z ona tilida ta’lim olish imkonini beradi. Shuningdek, ko‘p millatli O‘zbekistonda millatlar va xalqlarning axborot ehtiyojlarini to‘la qondirish maqsadida mavjud radio va televideniyelar o‘z eshittirish va ko‘rsatuvlarini turli tilda efirga uzatmoqda. Matbuotning gazeta va jurnallar nashr qilinmoqda [10].

O‘zining mehnati bilan mamlakat rivojiga munosib hissa ko‘shib kelayotgan milliy madaniy markazlarning yuzlab faollari davlat mukofotlariga sazovor bo‘lmoqda.

Shuningdek, kam sonli millatlarning faollari mamlakatda olib borilayotgan siyosiy jarayonlar, xususan, saylovlarda o‘zlarining munosib nomzodlarini ilgari surib, vakillik

idoralaridan munosib o‘rinlarini egallamoqda. Uning huquqiy asoslari O‘zbekiston Respublikasi Saylov kodeksining 4-moddasiga muvofiq, “fuqarolar jinsi, irqiy va milliy mansubligi, tili, dinga munosabati, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqei, ma’lumoti, mashg‘ulotining turi va xususiyatidan qat’i nazar, teng saylov huquqiga ega” degan norma bilan mustahkamlab berilgani bo‘ldi [11]. Buning isboti sifatida 2019 yili dekabr hamda 2020 yil yanvar oylarida "Yangi O‘zbekiston-yangi saylovlar" shiori ostida o‘tkazilgan umumxalq saylovi natijasiga ko‘ra, Oliy Majlis Qonunchilik palatasiga saylangan 150 nafar deputatning 20 nafari ya’ni 13 foizini mahalliy millatga mansub bo‘lmagan kam sonli xalqlarning vakillari tashkil qilganini ko‘rsatish mumkin. 2024 yil saylovlarida ham baynalmilal parlament shallangani millatlararo barqarorlikning kafolati bo‘lmoqda.

Xulosa: Masalaga xulosa tarzida quyidagilarni ta’kidlash maqsadga muvofiqdir, ya’ni, O‘zbekiston Respublikasida millatlararo barqarorlikni ta’minlash masalasi davlat siyosatining eng usutvor jihatlaridan qilib belgilab olindi. Unda Tarixiy yillar davomomida o‘zbek xalqining milliy mentalitetida shakllangan bag‘rikenglik g‘oyalariga asoslangan milliy qadriyatlari O‘zbekistonda millatlararo barqarorlikni ta’minlashga qartilgan davlat siyosatini olib borishda muhim o‘rin tutdi. Dastlab milliy madaniy markazlar bilan tizimli ishlarni olib boradigan nodavlat-notijorat tashkiloti ko‘rinishida ish boshlagan Baynalmilal madaniyat markazi so‘ngra O‘zbekiston Respublikasi Millatlararo munosabatlar va xorijdagi vatandoshlar masalalari bo‘yicha qo‘mita amalga oshira boshlagani, millatlararo barqarorlik va milliy madaniy markazlar faoliyati uchun munosib shart-sharoitlarni yaratib berish masalasi davlat siyosatining muhim bir bo‘lagiga aylanganligini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Esman J. Diaspora and International Relations // Modern Diasporas in International Politics// 4, 1986. – P. 333-349; Melnikov M.A. Ethnic diaspora as a subject of political communication. - Almaty, 2009.
2. Xidoyatov G. National question in the USSR. - Tashkent, 1991; Maksakova L.P. Migration of the Republic of Uzbekistan. - Tashkent, 2000 va bo‘shqalar.
3. Жумаев Р. Ўзбекистон Республикасида сиёсий тизимнинг шаклланиши ҳамда ривожланиши - Т.: “Фан” 1996.
4. Murtazaeva R.Kh. Migration processes in Tashkent (on the example of the Russian diaspora in the years of independence) // "Russian diaspora in Uzbekistan: time, events, people" materials of the scientific conference. –Tashkent, 2009. - P. 33 - 44 va bo‘shqalar
5. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2023.
6. Lex.uz // Республика Байналмилаал маданият маркази.
7. Халқ сўзи газатаси 2017 йил 21 январь.
8. Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 8 февраль.
9. Lex.uz
10. Uzbekistan is a country of peace and harmony. - Tashkent: “Uzbekistan”, 2017. B.6
11. Lex.uz // Ўзбекистонда сайлов тизими. - Т., 2019.